

Neka sjećanja na Ljubu Karamana

(U povodu desetgodišnjice smrti)

Tihomil Stahuljak

viši stručni suradnik Otsjeka za
povijest umjetnosti Filozofskog
fakulteta u Zagrebu

Stručni osvrt

Uz živoga Ljubu Karamana u samom Zagrebu do tri puta imao sam priliku progovoriti o našem nesvakidašnjem povjesničaru umjetnosti Ljubi Karamanu. Prvi put učinio sam to godine 1956. na Karamanov sedamdeseti rođendan, koji smo radosno slavili u tadašnjem jedinom Konzervatorskom zavodu u Zagrebu. Drugi put govorio sam Karamanu u proslavi njegovog sedamdeset i petog rođendana u Društvu povjesničara umjetnosti Hrvatske. I, konačno, treći put prozborio sam o Karamanu u prigodi osamdesete obljetnice Karamana godine 1966. na skupštini Društva.

I zbog Karamana tada živoga, a i zbog sebe samoga, čuvao sam se da ne ponovim što sam o Karamanu jednom već izrekao, pa čak i da naknadnim govorenjem proširujem što sam o Karamanu već izrekao. Ipak su sva tri moja govorenja u slavu Karamana nadovezivala jedno na drugo i ja se nisam ni trudio da to svojim slušaocima prikrijem.

Ako danas naknadno uz Ljubu Karamana mrtvoga opet listam tim iskazanim zapisima i ovdje ih naporedno podastirem čitatelju u izvatcima, činim to ne samo zato što *verba volant, scripta manent*, nego i zato da bi se čitatelj uvjerio kako svojedobnim govorima o Karamanu nisam niti za sebe postepeno prodirao u Karamana, niti sam opetovano dirao u Karamana da ga na odlomke otkrivam drugima.

Već govorenjem godine 1956. u nakićenim prostorijama bivšeg Odjela za bogoštovje i nastavu nekadašnje visoke Kraljevske zemaljske vlade u Opatičkoj ulici Gornjega grada, kako god bijah mlad, pokušao sam se odjednom okomiti na čitavoga Ljubu Karamana, povjesničara umjetnosti od sigurne glave do sigurnih nogu, te sam svoj oslov Karamanu s vlastitih nogu smjelo i naslovio kao otvoreno *karanje Karamana*. Ponovnim govorenjem godine 1961. u samo kićenim odajama bana Nikole Tomašića u Kukovićevoj ulici Donjega grada otimao sam se prehitrom ponovnom govorenju Karamanu, te sam prisutnima nastojao prikazati Karamana prvenstveno u njegovu opiranju svakom javnom govorenju, pogotovu o Karamanu. Zato sam taj

Povodom desetgodišnjice smrti dr Ljube Karamana, jednog od najvećih povjesničara umjetnosti u našoj zemlji, autor se ponajprije osvrće na tri vlastita govora koja je održao Ljubi Karamanu o sedamdesetoj, sedamdesetpetoj i o osamdesetoj godišnjici života. U drugome dijelu rasprave autor na osnovu metode Karamanova pisanja nastoji ocrtati njegovo mjesto u znanosti o umjetnosti u Hrvatskoj.

put svoj krasnoslov Karamanu odmah označio kao nećkanje da govorim o Karamanu i kao svoje tek *negovaranje Karamana*. Moje treće kazivanje Karamana drugima u naslaganoj knjižnici Muzeja za umjetnost i obrt na Sveučilišnome trgu godine 1966. nije bilo više ništa drugo do raspredanje o mladosti Karamana, moje ružno *ogovaranje Karamana*, mladog još i kao osamdesetgodišnjaka.

»Ne očekujte danas od mene pohvalu Karamana«, rekao sam godine 1956. povjesničarima umjetnosti, okupljenima oko Karamana. »Tko već trideset i pet godina uporno uznemiruje ovu sredinu svojim pisanjem zaslužio je i pravednu ocjenu svojega rada, pa makar mu bila i teška. Jer teška je i gomila Karamanovih knjiga, prikaza i polemika! Od same predodžbe joj zaboli čovjeka glava! A kamo li da je tek stane čitati! Pa ipak je to primoran svatko tko želi prodrijeti u carstvo umjetnosti ove zemlje. Moja prva zamjerka svečaru ova je: Karaman je upoznavanje naših bezbrojnih spomenika opteretio upoznavanjem svojih nebrojenih sastavaka.

Druga zamjerka mu koja mi je na srcu i na jeziku svakako je u probitku mladih povjesničara umjetnosti. Koji od njih ne piše o umjetnosti s izdignutim ciljem isticanja sebe? Ako svrha igdje posvećuje sredstvo, tko tim djevojkama i mladićima smije spočitnuti navode tuđih misli i zaključaka? A mladi ljudi to dakako nikada ne čine bilo kako! Rijetko provode oni to između nekakvih navodnika. Jer dobro znadu da je svaki čitatelj površan, da previđa znakove pismenosti i da ne luči lako pisca od njegove načitanosti. Mladi ljudi znadu kako je odraslog čovjeka učiti tome. Nema tome prikladnijeg sredstva od malene zvijezde ili brojke koja čitatelja učtivo prekida u čitanju i sili ga da u dnu piščeve stranice odmah pročita bilješku s imenom i djelom pisca s kojim se mladi pisac redovito najpotpunije slaže. A ne slaže li se, još bolje je! Mladi pisac to naglašava, a ostarjeli čitatelj mladog pisca pred sobom to bolje pamti! Ipak još pouzdanije postiže mladi spisatelj svoju plemenitu namjeru, sabere li sve nago-milane bilješke na kraj sastavka. Ljubezno primorati

štioca da u čitanju neprestano prevrće stranice, nema ti, mladi prijatelju, prikladnijeg sredstva da svojeg čitatelja zadiviš svojim znanjem!

Pa ipak i takvi uporni navodi tuđih imena i radova, tiskani uvijek manjim slovima uz sastavak koji prikazuješ svojim, kriju u sebi jednu opasnost. Navodiš li u bilješkama opetovano drugog pisca, tvoj čitatelj može steći dojam da ti ipak nešto duguješ piscu kojega uporno spominješ. Time se ovo dragocjeno sredstvo isticanja sebe izvirgava u ružnu sklonost mladih ljudi da na štetu sebe ističu druge, pa čak i starije.

A Karaman je toliko pisao da u nas mladi povjesničar umjetnosti danas mora i tražiti o čemu bi pisao ne morajući spominjati Karamana.¹ I mora strepiti da mu svaki možebitni propust spomena Karamana neki drugi mladi povjesničar umjetnosti osobitom slašću spočitne doveden tako u priliku da u dnu neke svoje stranice ili na kraju nekog svojeg osvrta u jednoj jedinjoj bilješci navede odmah dva imena i dva djela od kojih će jedno neizbježno biti — uh! — Karamanovo. A svim tim ne želim reći ništa drugo nego da je Karaman mlađim pokoljenjima povjesničara umjetnosti svojim upornim pisanjem grdno otežao svaki prodor u život, pa ako to izričem, uvjeren sam da govorim iz duše mnogima«.

»Treća moja zamjerka svečaru«, nastavljao sam godine 1956, »u vezi je s ovom drugom. Ničim ne može mladi čovjek svratiti pozornost znanosti na sebe kao što to može nekom prikladnom tezom. U mladoga čovjeka ona je ili neka izmišljotina koja upravo nije čine, ili je domišljanje koje iskrivljuje zbilju, ili je — u mladih to je najrjeđi slučaj — svjedočenje važne istine lažnim dokazima. Što je drzovitija, bezumnija i luđa, takva teza više protivnika izaziva na megdan, gušću uzvitlava prašinu, pa i to veću slavu donosi izumitelju! No kakva je da je, gdje prava znanost predano pluži, takva teza brzo vene. Ne prija joj polje uzorano!

Karaman nije pisao samo mnogo već — što je za osobitu osudu — pisao je i promišljeno. Zato je danas mukotrпно izumiti tezu o svemu o čemu je pisao Karaman. U velikoj mjeri Karaman je kriv da o našoj umjetnosti niče danas tako malo poletnih i zanosnih teza. A sve iz opreza! Ni Karaman koji je uvijek pisao obazrivo, no nikada plaho, staloženo, ali nikada suhoparno, trijezno, međutim nikada dosadno, ne može zanijekati da brojni mladi povjesničari umjetnosti pišu danas o našoj umjetnosti baš bojažljivo, iz inata suho i za inat nećakajući se.«

Na te moje posljednje riječi zvonki smijeh mlađih učesnika proslave Karamanova rođendana prodro je sve

¹ * * *: Radovi Ljube Karamana

Peristil, zbornik radova za historiju umjetnosti i arheologiju, svezak II, posvećen Ljubi Karamanu u povodu njegove sedamdesete godišnjice, Zagreb 1957.

Uvod predmetno razvrstanog i nepotpunog popisa tek najglavnijih Karamanovih radova navodi da je Karaman do godine 1957, objavio deset knjiga, oko stotinu rasprava i dvije stotine članaka i osvrta.

do zidova radne sobe predstojnika Odjela za bogoštovje i nastavu nekoć Izidora Kršnjavija i odbivši se od njih kao srdačni smijeh samoga Kršnjavija kroz raskriljena vrata dopro je i do mene. Taj smijeh presvijetloga Kršnjavija ohrabrio me je da mladim slušateljima dobacim i ovo:

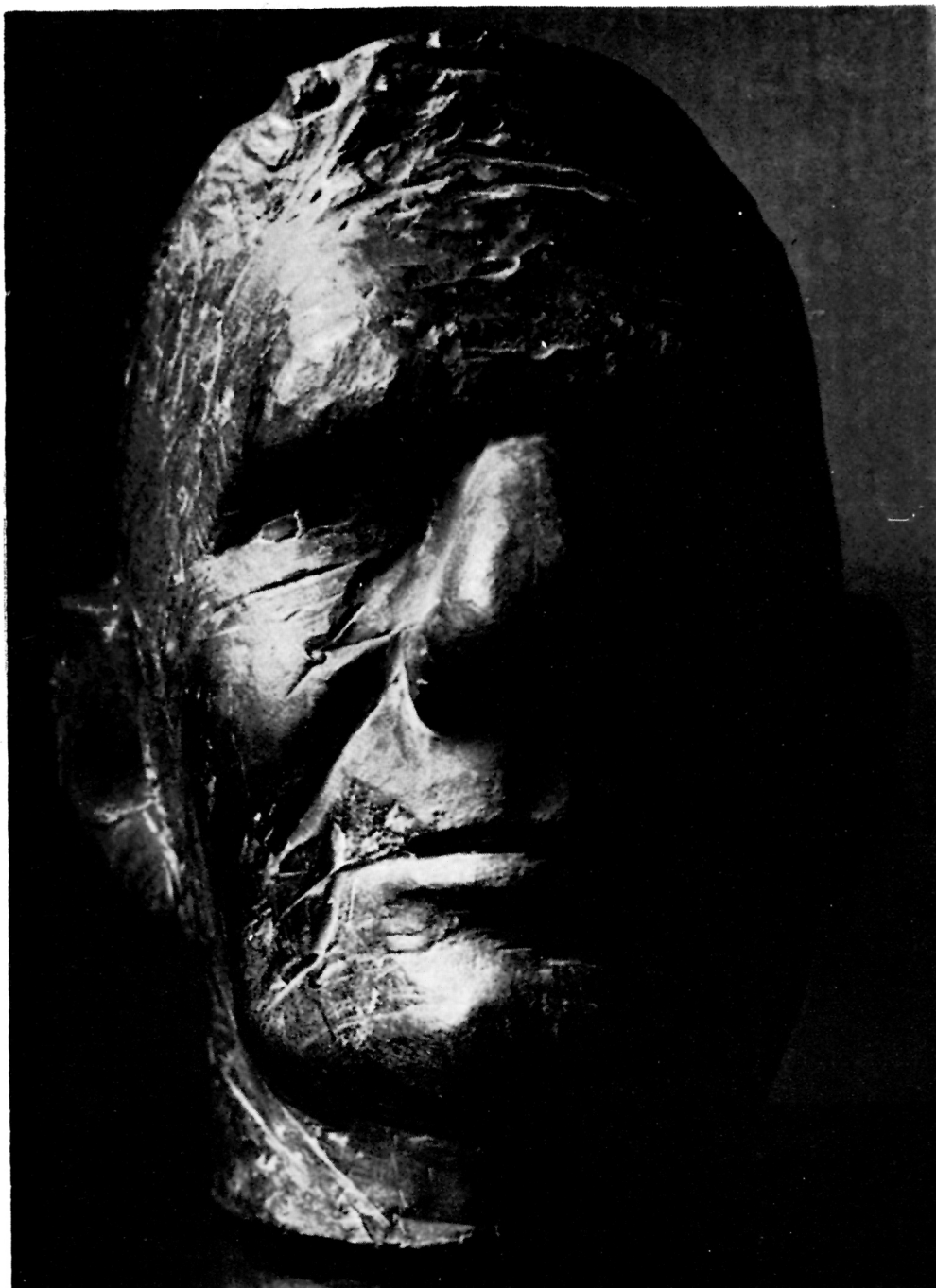
»No tu bi mi netko od vas, mlada gospodo, mogao sada lako uletjeti u riječ zajedljivom opaskom: sve ove moje zamjerke izrečene Karamanu o njegovoj sedamdesetoj godišnjici ipak nisu ništa drugo nego o mojoj nemoći da se okomim i na sam njegov rad, napadi tek na neke posljedice Karamanova rada. Zato, evo vam, gospodo, mojih prigovora i samome radu Ljube Karamana:

U koga je heroizma za čitanje nebroja Karamanovih knjiga, rasprava i prikaza lako će se uvjeriti da je Karaman pisac od onijeh pisaca koji su vavijek pisali potaknuti na pisanje više nekim vanjskim poticajem, negoli unutarnjom baš nakanom. Ljubu Karamana oduvijek je poticalo na pisanje prvenstveno samo umjetničko djelo. Nije li ga ono gonilo na pisanje, povod mu je bio nečiji nedovoljni ili čak pogrešni sud o tom djelu, a kroz taj sud najčešće i neki brzopleti spisatelj. Najveći dio Karamanovog životnog djela možda uopće ne bi nastajao da se Karaman nije neprestano susretao s brojnim umjetnicima naše prošlosti, ali i s brojnim ocjenama tih umjetnina, ocjenama koje nije mogao prihvatiti. Uskovitlano Karamanovo pero čistilo je tako Augijevu staju jedne u nas zanemarene znanstvene grane i znanosti o umjetnosti slagalo nekakve čvršće zidove u susret krovu.

No i to vršio je neumorni neimar na veliku nevolju mlađih povjesničara umjetnosti. Jer što da rade ti junaci sada? Nije li, škripajući papirom, oštro pero Karamanovo obavilo glavni dio posla? Ne suprotstavlja li se to Karamanovo djelo danas mlađim povjesničarima umjetnosti na svakome zaletu u našu umjetnost? Zato danas kad s Karamanovom sedamdesetogodišnjicom života potajno slavimo i stogodišnjicu Kukuljevićeva osnutka Društva za povjesnicu jugoslavensku, a s tim Društvom i zametke proučavanju naše umjetnosti, pravi čas je da se i zapitamo gdje je naša znanost o umjetnosti danas.« S godinom 1956. ja sam na to odgovorio: »Meni se čini da je naša znanost o umjetnosti tolikom mjerom Karaman, da je mimo Karamana gotovo i nije!«.

I na tome poistovjećivanju Karamana i naše znanosti o umjetnosti ja sam tada još i deset godina nakon drugog svjetskog rata temeljio sve svoje pohvale i zamjerke Karamanu. »Karaman je«, tvrdio sam, »našoj povijesti umjetnosti zauvijek oteo djetinjstvo, te ona više ne umije biti naivna i ozbiljna u isti mah. Karaman joj je oduzeo i mladenaštvo, te se ona više i ne zna joguniti ne izazivajuć i nečiji pravedni gnijev. I kako je tako toj našoj mladici grani oteo neka ljupka svojstva, Karaman je na toj grani naše mudrosti i samome diletantizmu oduzeo svaku draž. Cvjeta li taj ures na njoj negdje još uvijek, krivnjom Karamana on je na njoj samo nakaza!«.

A Ljubo koji je sve to morao saslušati, morao je na kraju prihvatiti o sebi još i ovaj sud: »Ma što bila snaga koja je određenog trenu pokretala Karamanovo pero,

*Kosta Angeli Radovani: Ljubo Karaman, terakota, 1957. g.
(Fotografija: Nino Vranić, 1982. g.)*

jednom pokrenuto Karamanovo pero uvijek je ostajalo nesavittljivo. Znanstvenom metodom pisalo je isključivo istini u prilog! I zato istini u prilog izrecimo i ovo: kao znanstveni radnik Karaman nije nikada stajao bliže životu, negoli istini o životu. I zato si svojim radom nije priskrbio niti imetak, niti osobito visok položaj, niti slavu po zaslugi! Pravo mu bilo! Sam si je kriv!

A ostale svoje zamjerke Ljubi Karamanu zadržavam za njegov osamdeseti rođendan!»

Tako sam jednim osobitim obećanjem bio zaključio svoje prvo svečano kreševno s Karamanom. Činilo mi se da sam mu bio rekao samo istinu o njemu, a to je bilo i ono najteže breme za mene. Ako sam i opet jednom namjeravao nešto reći Karamanu, bio sam dužan iskazivati samo istinu.

Međutim se Karamanu približila njegova sedamdeset i peta. Voljnome da o Karamanu iznova prozborim za njegov osamdeseti rođendan, nije mi se zborilo za njegov sedamdeset i peti rođendan. S godinom 1961. ipak, progovorivši o Karamanu, pozvao sam se na svoje već izgovoreno karanje Karamana. I o sedamdeset i petome rođendanu podsjetio sam Karamana na njegovu najveću krivnju, na pisanje isključivo istini u prilog. U Tomašićevu stanu rekao sam dakle Karamanu:

»Čuvši tada moje riječi netko drugi, a ne Karaman, možda bi se bio i zamislio, pa bi nastojao i promijeniti način svojega pisanja, a pisanjem izmijeniti i sebe. No kako ja nisam očekivao da će Karaman to pokušati, zato sam i mogao Karamanu onako sigurno najaviti da ću za njegov osamdeseti rođendan saopćiti nešto o Karamanu pred svima, što nikako nisam htio izlanuti već prigodom sedamdesetog rođendana Karamana. I tome se nikako nisam htio iznevjeriti. Rekao sam: »Zašto bi samo vi, šjor doktore, imali pravo ostajati kod svojih riječi? I ja svojatam za se pravo ustrajanja kod svojih! Ništa dakle nećete čuti od mene do svoje osamdesete godine!»

I doista te večeri u stanu Tomašića nisam Karamanu odao što sam mu obećao povjeriti tek za osamdeseti rođendan. Nastavio sam istresati samo dalje razloge zašto to svakako namjeravam odgoditi. »Drugi razlog s kojega nikako nisam sklon, dragi doktore, da vam večeras uopće izrekнем nekakav govor ovaj je: meni je dovoljno poznato da vas javni govori uopće uzrujavaju, pa i onda kada ne raspredaju o vama. Uvjeravam vas da slušanje javnih govora i meni često ne prija. A od takve neprijatnosti svatko se brani kako umije. Vi, doktore, sebe najradije štitite tako da se klonite prigoda u kojima se javno govori. Istome zlu ja se naprotiv otimam tako da upravo tražim prigode u kojima se javno zboruje, pa na takvim mjestima onda i ja nastojim nešto reći. To je bio jedan od povoda da sam se latio uloge i nastavnika povijesti umjetnosti na Sveučilištu, uloge od koje ste Vi, doktore, cijeloga života mučke bježali. Budite uvjereni da ste time samo naškodili svima nama, a doista ne znam koliko ste time koristili svojemu grlu!»

Ali kočili su me i drugi razlozi da te večeri Karamanu ne izrekнем ono pravo. Slavno Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske uručilo je te večeri Karamanu jednu stranu knjižurinu o umjetnosti. Iako je Karamanu

te večeri za sedamdeset i peti rođendan željelo predati njegovu doštampanu knjigu o ulozi naše sredine o našoj umjetnosti, Društvo nije uspjelo to izvršiti. U našoj sredini ono je tu Karamanovu knjigu s naporom odštamovalo već pune dvije godine.² Premda nisu bili ni u kakvome dosluhu sa mnom, tiskari kao da su bili odlučili priuštiti tu knjigu Karamanu tek na njegov osamdeseti rođendan.

I priznao sam Karamanu i svima prisutnima još jedan povod zašto mi se te večeri zbilja nije govorilo, pa ni o Karamanu. »Danas vam, dragi šjor doktore, javno govorenje nije odraslome čovjeku više uopće osobita slast, budući da već najmanja djeca iz pelena počinju tepati. Pri obiteljskom stolu uz roditelje mladež je također izmamila sebi glavnu riječ. U školi se zahtijeva da omladina ne govori samo za vrijeme odmora. Kako je na Sveučilištu? Nekada je čovjek morao omatoriti da mu drugi oko njega priznaju pravo na govorenje. Danas, čini se, važi već obratno: što si mlađi tvoja riječ je glasnija.

No kako su te večeri u prostorijama Društva sveučilišnih nastavnika osvanuli glavom i neki studenti povijesti umjetnosti, zamolio sam Karamana da s mojom dobrodošlicom svakako primi i njihovu čestitku. A protumačio sam to šutljivome šjor Ljubi ovako: »Upravo danas kad mlađarija misli da joj je dužnost govoriti u svakoj zgodi kao da je na ispitu, priznajmo joj pravo slova u ovoj prigodi. Ali ako su već ovdje i studenti, dopustite da im se čestitkom Vama i njihovi nastavnici priključe!»

I tako sam te večeri izbjegao da Karamanu za njegov sedamdeset i peti rođendan bilo što već unaprijed rekнем. Ostao sam pri svojem obećanju da ću mu iznova nešto rijet tek o njegovoj osamdesetoj godišnjici. A tada neka to čuje i zapamti makar i cijeli svijet.

I prođe vrijeme, vrijeme ko nevirijeme skok na skok, i dođe i taj rok. Ljeta 1966, u najpraviji čas skupili smo se u knjižnici Muzeja za umjetnost i obrt da proslavimo rođendan Karamana. Al' ne dođe među nas glavom Karaman! Nekoliko dana prije rođendana bila mu se omakla noga i slomi nesretnik svoju ruku neumornoga pisanja.

No kako je moje govorenje Karamanu za taj rođendan bilo već davno najavljeno, umni govor čak i napisan, ja nikako nisam htio ići Karamanu na slomljenu ruku pa ne održati riječ. Nadao sam se da je Karaman i odsutan može dosluhnuti. Ali Karaman se ni ovaj put nije zadovoljio s rekla-kazala. Zahtijevao je naknadno govor od mene na pismeno. No to su pojedinosti. Bilo je najvažnije kako je u mojem govoru Karaman postao Karamanom i ostao Karamanom.

Ako je godine 1956. moje govorenje o Karamanu bilo zasluženno *karanje Karamana*, a godine 1966. možda i nezasluzeno samo *nagovaranje Karamana*, godine 1966. moje govorenje o Karamanu bilo je samo *ogovaranje* još uvijek mladoga *Karamana*. Dakle, rekao sam:

² Ljubo Karaman: O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva, Zagreb 1963.

Knjigu je Društvo historičara umjetnosti Hrvatske odštamovalo dakle još pune dvije godine.

»Uz Karamanovu marljivost ne preostaje mi danas više nikakvo karanje ili nagovaranje Karamana, nego samo još ružno ogovaranje Karamana, zakulisno čovjeka — znano nam je svima — dobroga i namjernoga, pisca dobrozačinjavca i dobročinitelja našoj povijesti umjetnosti, povijesti umjetnosti još i danas uglavnom Karamanovoj. Ali čili osamdesetogodišnjak star je danas kao mladenački pisac ipak samo četrdeset i šest godina. Jer sve do svoje trideset i četvrte godine rođeni Karaman nije objavio ni slova. To valja istaknuti, jer u svjetlu znanosti čovjeka se ne sudi po slovu zakona, nego po zakonu slova! I evo nam tako prvog i najcrnijeg pitanja: gdje je do svoje trideset i četvrte godine bio ocrnjeni Karaman i što je radio crnim slovima — Karaman?

Mladi Karaman dugo se nećkao da postane vrhom pera Karaman, Karaman kojega svi poznajemo kao čovjeka držala i pera s crnilom u ruci i naočala na čelu koje nije namršteno. Jer kad Karaman crnilom piše, ne treba naočala. Iz prstiju riječi mu teku same od sebe. Gdje imamo te crne riječi, s Karamanom je lako. No gdje nema Karamanovih zapisa, ogovaranje Karamana otežano je. Upućeni smo na usmenu predaju. Tako neki mahom oženjeni jezici još i danas Karamanu spočitavaju da se kao mladić Splita i on više zanimao za nogomet, negoli što je glavom i rukama navijao za povijest umjetnosti Dalmacije. Ali što je sve to prema slijedećoj optužbi mladog splitskog hajduka! Kad se godine 1904. splitski nogometaš Karaman upisao na Sveučilište u Beču, on je ondje pratio savjesno sve nužne kolegije iz sebi strane arheologije, a potpuno zanemarivao predavanja i seminare iz sebi kasnije draže povjesti umjetnosti. Tako ocrnjenoga Karamana spasava u našim očima jedino njegovo naknadno skrušeno priznanje da je u Beču temeljito gruvao arheologiju i historiju zato što je unaprijed bio određen da Frani Buliću postane nasljednikom na čelu Arheološkome muzeju u Splitu. Izobražen tako u Beču valjano, ali ne i voljeno, arheologijom, Karaman je povratkom kući podlo izdao položenu arheologiju. Postao je radije srednjoškolskim profesorom iz povjesti u Dubrovniku i da ne bude arheolog ostavio je čak i Split!

Ali ča je pusta Londra kontra Splitu gradu! Nije li Dubrovnik na glas bojnih trubalja Napoleona ostao republikom bez glasa? U Dubrovniku predavajući srednjoškolicima povijest promuknuo je i Karaman. Kao grlobolni Karaman vratio se u Split. Grlom nije više bio ni za kakvu školu, ali s voljom još ni sada nije bio za Arheološki muzej u Splitu. Tihim glasom ispovijedio se konačno don Frani. Priznao mu je da se nikad nije mogao saživjeti s arheologijom, ali da bi on povijest umjetnosti još uvijek mogao zavoljeti.

Takva iskrenost nije Karamanu uvijek koristila u životu, ali ovaj put jest. Tek što se Karaman ispovjedio don Frani, stigao je iz Beča u Split učeni Max Dvořak. U Beču već bijaše odlučeno da i Dalmacija dobije vlastiti Pokrajinski konzervatorijalni ured. Bulić, do tada počasní konzervator jedino gradu Splitu, bijaše određen za ravnatelja nove ustanove mnogo širega djelokruga. Ali za uspješni nadzor nad tolikim spomenicima Buliću je svakako trebao barem jedan suradnik.

Koje li sreće za spomenike Dalmacije da je Karaman u Beču sve to unaprijed bio predvidio, pa ondje u pravi čas odbjegao već ostarjelu arheologiju i odabrao za svaju ljubimicu mladu krasoticu povijest umjetnosti! Jer s tadašnje plahosti mladoga Ljube Karamana zamalo da nije došlo do prave pravcate tragedije na našem najantiknijem tlu!

Došavši u vrući Split, brkati Dvořak bio je Feuer und Flamme da jedan golobradi domaći odbojkaš vatreno zagrije u preustrojeno čuvanje spomenika u Dalmaciji. No s gledišta Dvořakova čak i jedan Karaman samo s arheologijom i historijom u svojem indeksu nije bio dovoljan za tako glavometnu ulogu kakva je čuvanje spomenika. Htio ili ne htio, Karaman se morao pokoriti još jednome bečkome studiju, ovaj put ne samo željene nego i zahtijevane povijesti umjetnosti. Puni pogodak u mrežu! Hura!

Za već starijeg studenta našla se čak i neka skromna potpora, te je Karaman doskora iznova osvanuo u carskome Beču. Ovaj put zato da sluša s katedre Poljaka Josefa Strzygowskoga i Čeha Maxa Dvořaka. Iza prerane smrti genijalnog Aloisa Riegla učena Austrija kao da nije imala u Beču većih povjesničara umjetnosti. Ugled Austrije, činilo se, spasavahu Slaveni.

Treće godine tog dragog drugog bečkog studija Karaman je s romanikom Splita trebao već i najsvetije doktorirati, ali iznebuha smeo ga je u tome jedan događaj u Sarajevu: nesreća nadvojvode Ferdinanda u vožnji automobilom koja je postala povodom ratu cijeloga svijeta. Ona je bila Karamanu metak u leđa. Umjesto doktorom u Beču, Karaman je preko noći postao opet samo srednjoškolskim profesorom. Ovaj put u Šibeniku. Uz Jurja Dalmatinca i Nikolu Firentinca Karaman je dečkima predavao mrsku povijest, a za nevolju i gimnastiku.

Zaraćena Austrija promatrala je taj rukomet Karamana neko vrijeme iz prikrajka, a onda je tog nastavnika tjelovježbe pozvala pod svoju zastavu. Karamana su sada čekali odreda vojni zadaci. Kad je u Sinju naučio plućima raspirivati vatru u komandantovoj sobi, prekomandiraše ga u Petrinju. Petrinjci ga se odrekoše i ispostaviše ga Glini. Ali najveći dio svoga vremena još uvijek u traženju sebe mladi vojak je ipak potratio u bijelim bolnicama s termometrom u prstima, pljujući krv iz usta kao iz pluća i ležeći na uzglavlju. Kako je u njega sveudilj bilo neke snage, on je iz Beča naručivao knjige povijesti umjetnosti i trpao ih sebi pod jastuk da laške diše iz grudobolnoga koša. Uz obazrive liječnike preživio je Karaman tako i bolni svjetski rat, jer otium sine literis mors est et hominis vivi sepultura.

Kao studij jednog već nedužnog studenta iz semestra u semestar vukao se nesretni rat s jednog bojišta na drugo. Jer učena Austrija nije htjela pasti na svojem velikom ispitu, podučena zlim primjerom Belgije, Njemačka na zapadnom bojištu nikako nije htjela položiti oružje, a Washingtonovoj Americi nije se žurilo u smrt kao ni Rooseveltovoj. Pa dok je tako puškom na rame ratovao malne cijeli školovani svijet, naš Karaman je termometrom u prstima i knjigama o umjetnosti pod glavom potrošio malne četiri godine.

I kad je učenu Carevinu koja je pala na ispitu u klu-pama zamijenila neuka Kraljevina, Karaman otpušten iz bolnice još uvijek nije poznavao sve one puste knjige i rasprave stranih učenjaka i vrijednih domaćih pis-karala o umjetnosti Dalmacije koje ga uredno naslagane čekahu u knjižnici Arheološkoga muzeja u Splitu. Ali udri danas, udri sutra, tjerajući mušice od sebe, po najvećoj žezi, zasukanih rukava košulje, Karaman se sada dao na proučavanje te knjigovežnice i iz ljeta u ljeto odgađao je da sam nešto napiše o umjetnosti Dal-macije. Napokon ga je ipak nagovorila na to žena, pa je tako opet jednom jednoga našega barda nadahnula vila. Na žalost nije se i ovaj put našao Karas da Hrva-tima prikaže mladu ženu kao uzdignute ruke bodri na guslanje perom jednog već amatorjelog mladog čovjeka koji još uvijek nije imao nijednog znanstvenog djela otisnutog na papiru.

Tako je Karaman svoju prvu odmah dobro i zrelo napisanu raspravu objavio našem narodu istom godi-ne 1920.³ Po Karamanovu naknadnome sudu mogla je ostati i kraćom, no nemojmo se prehitro složiti s tom ocjenom samoga Karamana. Jer ta rasprava nije Kara-manu bila pravi prvijenac. Karamanovim prvijencem valja smatrati njegovu u svakom pogledu valjanu di-zerzaciju, radnju na koju ga je još prve godine njegovog drugog studija bio potaknuo Dvořak. No Karaman, dru-gim pisanjem kasnije i prezaposlen, nije tu svoju prvu čitulju bio predao nekoj tiskari gotovo punih trideset godina. I tek pošto je opet buknuo svjetski rat, taj zna-čajni Karamanov rad izdala je Akademija kao svoj vla-stiti Rad, broja knjige 275, Umjetničkoga razreda 5. No naknadno Jugoslavenska akademija odrekla se toga sveska kao vlastitoga, pa ga danas smijemo smatrati izdanjem samoga Karamana.

Još za prvoga svjetskoga rata ta masna kobasica zva-ia se *Die romanische Plastik in Spalato*, a kad je za drugog svjetskog rata izišla na vidjelo pod izmijenjenim naslovom⁴ ona se i opružila, jer Karaman ju je opskrbio i novijim spoznajama i novijim podacima. Ali i tako do-rađena, zadržala je sve vrline starije bečke povjesno-umjetničke škole.

Početak raspravi dosadni je uvod koji hvali sve one koji su prije Karamana manje znalački od Karamana bilo što napisali o Buvini. Tek za tim Karaman čitko opisuje krilima vrata nabočena rebra i unutar toga skeleta redomice reljefe. Karaman im je opširnije izlo-žio ikonografiju, a sažetije prosudio stil. No veoma temeljito zaronio je Karaman i u antiknu i u srednjovje-kovnu umjetnosti Splita da u njenom opsegu učvr-sti vrata koja je Buvina sam dosudio jedino mau-zoleju Dioklecijanovu kao katedrali Splita. Da iza tolikih stoljeća uzmogne ugraditi Buvinine vratnice

i u domaću i u opću povijest umjetnosti, Kara-man je morao pokucati i na brojna druga vrata crkvena, od Buvininih i starija i mlađa, a onda čvrsto zalupiti njima. Kad se na samome kraju svoje rasprave Ljubo iznova okrenuo pisanim izvorima o Buvini i o njegovu djelu, nije iz njih mogao otkriti čitatelju više ništa novo. Buvina je svoja krila dovršio i ugradio katedrali godine 1214. Imenom taj majstor ne bijaše za Splićane drugo do velika buha, a stršen taj umjetnosti Hrvatima ne barataše vješto samo dlijetom nego i kistom.«

Kako je Karaman radnjom prikazao i sjedalo kora katedrale u Splitu, njegova radnja iskazuje kako se kao poletarac odmah znalački porvao ne samo je jed-nim značajnim djelom srednjega vijeka nego s dva. Istom desetak godina kasnije Karaman se najšire za-ratio s umjetnošću srednjega vijeka Dalmacije. Zeleći o osamdesetoj godišnjici pravo označiti toga mladoga pre-gaoca, u Muzeju za umjetnost i obrt morao sam se ukratko osvrnuti na barem dva Karamanova djela iz tridesetih godina. Kazah dakle i ovo:

»S godinom 1930. Karaman je objavio svoju najboljov-niju knjigu. To je prepad *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*,⁵ kojim se Karaman upustio u najoštrije kreševo istodobno s Eitelbergerom,⁶ Jacksonom,⁷ Freemanom⁸ i još cijelom legijom stranih stručnjaka, ali i domaćih svećenika naše arheologije i naše povijesti umjetnosti. Najteže povrijeđen preživio je Kolijevku Josef Strzy-gowsky. Još se nije bila rasprodala njegova knjiga *O razvitku starohrvatske umjetnosti*, koju mu je samo tri godine ranije kao najsvečanije divot-izdanje odštam-pala također Matica hrvatska.⁹ S Karamanovom kolijev-kom to divot-izdanje odre u paramparčad!

Naknadno Karaman je sam tvrdio da je naša kulturna javnost vrlo srdačno primila knjigu Strzygowskoga, ali to Karamana nije nimalo smelo da svojom knjigom najsrditije navalni na knjigu svojega bivšega profesora. »Da, pisao sam svoju knjigu ipak izazvan njegovom!«, priznao mi je Karaman kasnije. No važno je i nešto drugo: izudaravši profesora, Karaman se Kolijevkom bio znanstveno i posve osovio. Iza toga nisu morale minuti ni tri pune godine, pa da Matica objelodani Ka-romanu i drugu kolijevku, knjigu *Umjetnost u Dalma-ciji, XV. i XVI. vijek*.¹⁰

⁵ Ljubo Karaman: *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, historij-sko-umjetničke crtice o starohrvatskim spomenicima, Zagreb 1930.

⁶ R. Eitelberger von Edelberg: *Die mittelalterlichen Kunst-denkmale Dalmatiens*. Jahrbuch der Zentralkommission, Wien 1861.

R. Eitelberger von Edelberg: *Die mittelalterlichen Kunst-denkmale Dalmatiens*, Wien 1884.

⁷ E. A. Freeman: *Sketches from the subject and neighbour lands of Venice*, London 1881.

⁸ T. G. Jackson: *Dalmatia, the Quarnero and Istria, I — III*, Oxford 1887.

⁹ Josef Strzygowski: *O razvitku starohrvatske umjetnosti*, Zagreb 1927.

Josef Strzygowski: *Die altslavishe Kunst*, Augsburg 1929.

¹⁰ Ljubo Karaman: *Umjetnost u Dalmaciji, XV. i XVI. vijek*, Zagreb 1933.

³ Ljubo Karaman: *Pitanje odstranjivanja zgrade stare bis-kupije u Dioklecijanovoj palači u Splitu*,

Prilog Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku, Sarajevo 1920.

⁴ Ljubo Karaman: *Buvinove vratnice i drveni kor splitske katedrale*

Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 275, Umjetničkoga razreda 5, Zagreb 1942.

Kao što nam knjigom *Iz kolijevke hrvatske prošlosti* Karaman nije dao u ruke nikakav staloženi pregled umjetnosti Dalmacije ranoga srednjega vijeka, tako nam ni svojom naknadnom knjigom *Umjetnost u Dalmaciji, XV. i XVI. vijek*, nije predao nekakav smireni pregled umjetnosti kasnoga srednjega vijeka Dalmacije. Vlastiti pogled na umjetnost ovog kasnijeg razdoblja Karaman je zacrtao u prvih šest poglavlja knjige, ali od sedmoga poglavlja nadalje spomenike našoj obali nije više prikazao nikakvim vremenskim slijedom. Posve po strani glavnome zbivanju iz prvoga dijela knjige nađoše se tako tek u drugome i mnoge crkve, a pogotovu klastri. Nekoliki zvonici kao čipkasti spomenici uhvatiše se u svoje glavo kolo posve neovisno o crkvama. Pod perom Karamanovim glavnome umjetničkome životu Dalmacije ne podvrgoše se niti palače mogućnika, niti javne zgrade vlastodržaca. Misleći samo na obranu spolja, od svega sebi za leđima ogradiše se i zidine i kule dalmatinskih gradova. Čak se i drvena plastika oltara i sjedala korova svrstala u nekakav bočni kapitul za sebe. Od ostalih grana umjetnosti usamilo se tako i slikarstvo na oltarima, a u zasebne riznice sklonuše se kaleži s kazulama.

Tako rastrzana predodžba umjetnosti i kasnoga srednjega vijeka iz pera Karamana protumačiva je samo jednom poredbom«, rekao sam godine 1966. povjesničarima umjetnosti, sakupljenima u knjižnici Muzeja za umjetnost i obrt. »Plovi li ledolomac dalekim i još neobretenim prostranstvima sjevernoga ili južnoga pola, tad oštricom svojega kljuna smjelo siječe i razbija led, ali bokovi mu gomilaju i šljaku. Na odebljali, u strane potisnuti led, mora brodina tu i tamo čak i nalegnuti da bi ga svladala. Da povijest umjetnosti Dalmacije kasnoga srednjega vijeka svojom knjigom posve ne smrvi, Karaman je tu umjetnost dijelom i taložio u vlastitu knjigu. Ali već u Kolijevci on je to izvršio djelomice i s umjetnošću ranoga srednjega vijeka u Dalmaciji«.

Svoje govorenje o Karamanu te godine 1966. završio sam ovako:

»Temelji stručne naobrazbe Karamana, temelji niti prerani, a niti prekasni, bili su arheologija i povijest, a povijest umjetnosti bila im je nadogradnja. Karamanu koji je već bio osposobljen za kritičko čitanje i pisanih i likovnih spomenika, Dvořak je naknadno ucijepio još i vještinu sustavnog i istančanog sačitavanja stila umjetničkih tvorbi. Strzygowsky je nesumnjivo pridonio širini Karamanova znanstvenog vidokruga u zahvatanju uvijek dovoljno opširne građe. Ovako u Beču izobraženog povjesničara umjetnosti Dalmacija je najzad odlučno privukla svojoj umjetnosti srednjega vijeka i kao jedrenjak vezala ga o svoju obalu da je nikad više ne ostavi.

Ali u svemu tome Karaman ipak nije bio Dalmaciji jarbol najprvi. Jer na nagovor samoga Dvořaka iz Austrije i Beča kao žarišta obuke povijesti umjetnosti u njoj još prije Karamana srednjovjekovnu umjetnost Dalmacije nagrizoše nekoliki mlađi povjesničari, umjetnosti. Ali ni Folnesich,¹¹ ni Frey,¹² ni Kutschers-Wobarsky¹³ nisu više kasnije ustrajali u istraživanju umjetnosti Dalmacije srednjega vijeka. Za razliku od njih, Karaman se upravo posvetio radu na njoj i izgrađivao sebe znanstve-

no na njoj sve do kraja svojega mladenačkim poletom ispunjenoga znanstvenoga života. Tu njegovu predanost za nju nije mogao slomiti niti rat, niti vođenje potrebnih stručnih bitaka s drugim istraživačima. Svoju odanost umjetnosti Dalmacije unosio je i u kasnije razdoblje svojega života i svojega djelovanja. I sve te vrline Karaman je sačuvao u sebi do danas. I još i danas u svojoj osamdesetoj godini on je poletni mladi Karaman, Karaman iz godina tridesetih.«

— O —

Pa ipak: jedno su pohvale koje se prigodice mogu izreći znanstvenom radniku isticanjem sad ovog sad onog djela mu ili svojstva mu, a drugo je naknadna prosudba njegova ukupnog životnog truda, a s time i pojave mu u okrilju pojedine grane znanosti ili u krilu jednoga naroda. Pedesetih i šezdesetih godina opetovanim upozorenjima na živoga Karamana možda sam i bio skrivio da se među našim povjesničarima umjetnosti još uz živoga Karamana počelo šaputati o Karamanu kao začetniku sustavnome proučavanju i tumačenju naših spomenika uopće. Čak se i o samoj našoj povijesti umjetnosti tada već govorkalo kao o jednoj labavoj znanstvenosti sve »do Karamana« i o jednoj očvrstutoj tek »od Karamana«. No ta ocjena pojave Karamana ostaje sumnjiva kako pogledom na ukupno naše narodnosno i kulturno prostranstvo, tako pogledom i na prostranstvo same Dalmacije.

Pogledom na spomenike uz Jadran starije od srednjega vijeka sam je Karaman godinu 1883, godinu Bulićeva preuzimanja uprave Arheološkog muzeja u Splitu i Bulićeva ulaska u uredništvo časopisa *Bulletino di archaeologia e storia Dalmata*, smatrao onim prijelomnim trenutkom kojim je klasična arheologija u Dalmaciji stupila u »novu veliku i plodonosnu periodu«, u razdoblje kojemu je otada »ime i značenje« davao pedesetogodišnji rad arheologa Frane Bulića.¹⁴ A toj Karamanovoj ocjeni Buliću u prilog možemo samo dodati: i u šticeњу spomenika uz našu obalu Bulić se, kako unutar Povjerenstva za Dioklecijanovu palaču već od godine

¹¹ Hans Folnesics: Studien zur Entwicklungsgeschichte der Architektur und Plastik des XV. Jahrhunderts in Dalmatien, Jahrbuch der Zentralkommission, Wien 1914.

Hans Felnesics: Die illuminierten Handschriften in Dalmatien, Leipzig 1917.

¹² Dagobert Frey: Die mittelalterliche Baukunst Dalmatiens, Mitteilungen der Architekten der in Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder, Jahrgang IV, Hefte 9, 10, Wien 1911.

Dagobert Frey: Der Dom von Sebenico und sein Baumeister Georgio Orsini, Jahrbuch der Zentralkommission, Wien 1913.

¹³ O. von Kutschera-Woborski: Das Giovanninorelief des spätlatiner Vorgebirges, Jahrbuch des Kunthistorischen Institutes, Wien 1918.

¹⁴ Ljubo Karaman: Rad na polju klasične arheologije u Dalmaciji u razdoblju od sredine prošloga vijeka do danas, Obzor, Spomen-knjiga 1860 — 1935, Zagreb 1935.

1905, tako unutar Pokrajinskog konzervatorijalnog ureda od godine 1913, znatno prije Karamana bio počeo zalagati za nova načela čuvanja spomenika koja su početkom našega stoljeća sazrijevala u Austriji. Iste zadane čuvanja spomenika Karaman je kao dvostruki učesnik Beča nešto kasnije primjenjivao na spomenicima Dalmacije možda okretnije, ali nemojmo zaboraviti: dugi niz godina Karaman je to provodio u suradnji s Bulićem, a tek nakon Bulićeve smrti sam. A time smo naveli barem dva poprišta bavljenja sa spomenicima u Dalmaciji na kojima je ipak Bulić bio prvi stjegonoša nove zastave, a nipošto Karaman.

No nema dvojbe ni o tome da je osnutkom »Bihaća, hrvatskog društva za istraživanje domaće povijesti«, u Splitu i arheologija ranoga srednjeg vijeka u Dalmaciji već godine 1893. s Bulićem bila zakoračila u jedno svoje novo razdoblje. Bulić je već Kninskom starinarskom društvu bio sastavio pravila i u počecima bio mu je i savjetnikom u radu, ali društvo »Bihać« Bulić je i utemeljio i godinama bio mu upravo kolovođom. Ako se prisjetimo da je Bulića od Kninskog starinarskog društva s vremenom najviše odalečilo upravo njegovo strože poimanje arheologije, i to već u samim iskopinama, i da je Bulića želja za oživotvorenjem jedne upravo strože arheologije bila nagnala na osnutak »Bihaća«, morat ćemo Buliću i na ovome poprištu zalaganja za spomenike u Dalmaciji priznati značenje prekretničko, a ne Karamanu.

Kako smo svojevrstu prekretničku ulogu za strože proučavanje umjetnosti kasnog srednjeg vijeka u Dalmaciji uvažili već Dvořaku, kojega razdoblja umjetnosti u Dalmaciji mogao je od godine 1920. postati prvakom u proučavanju Karaman? Čini se da su mu se u tom pogledu upravo nametali spomenici još samo sedamnaestog, osamnaestog, devetnaestog i dvadesetog stoljeća. No svi znademo da se povjesničar umjetnosti Karaman navalice nije okrenuo niti jednome spomeniku, a kamoli umjetniku tih kasnijih stoljeća da ga pobliže znanstveno prikaže. Čak ni unutar svojih osvrta na umjetnost pojedinih gradova Dalmacije, ili na sveukupnu umjetnost Dalmacije, Karaman se nijednom nije upustio u potanji prikaz spomenika nastalih u Dalmaciji izmakom šesnaestog stoljeća.¹⁵

Kao povjesničar umjetnosti koji se svojim perom bio javio nakon prvog svjetskog rata, Karaman svojim pro-

učavanjem spomenika u Dalmaciji spomenicima nijednog razdoblja nije bio prevratnikom. Ali što im je onda bio? To ostaje da se istražuje.

— O —

Sklonivši se za drugog svjetskog rata iz Splita u Zagreb, Karaman je krajem četrdesetih godina objavio i svoja dva izuzetno značajna osvrta na umjetnost srednjega vijeka u Istri,¹⁶ te na umjetnost srednjega vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji.¹⁷ Premda se Karaman tim osvrtima mnogih naših spomenika iz unutrašnjosti prvi dotakao, u raspredanju i o njima nije mu bilo do opširnije i znanstvene obrade. Te svoje osvrte Karaman je bio napisao prvenstveno zato da njima sređeno i zaokruženo obuhvati najglavnije spomenike i tih naših krajeva i predoči nam ih svrstane u određene skupine i vremena i prostore.

Glavnim razlogom što nam takve zaobljene znanstvene predodžbe o našim spomenicima srednjega vijeka izvan Dalmacije nitko nije satkao Karaman je smatrao u nas mimo Dalmacije svugdje predugu nepovezanost istraživanja spomenika na vidjelu, spomenika pod zemljom i spomenika ispisanih. Napose pogledom na rani srednji vijek on je tvrdio: »...i ono što se sačuvalo — podaci u starim kronikama i ispravama, spomenici u zbirkama i riznicama, predmeti koje je iz utrobe zemlje izvukao arheološki pijuk — nije bilo iskorišteno i povezano u zajedničkom naučnom ispitivanju kao u primorskim stranama.«¹⁸

Po Karamanovoj prosudi bilo je stanje u Dalmaciji pogledom na to oduvijek drugačije. Ondje »historičar, arheolog i historičar umjetnosti u složnom su radu pridonijeli osvjetljavanju mnogih pitanja iz prvih stoljeća srednjeg vijeka u primorskim stranama.«¹⁹ Tim riječima sam Karaman najljepše nam je zasnjeđio da je svojedobno kao mladi znanstveni radnik u Dalmaciji on već bio naišao na jednu naročito satkanu predaju proučavanja umjetnosti. No skromni Ljubo prešutio je da je baštini ovako povezanoga znanstvenoga zanimanja za spomenike naknadno postao upravo on najizgrađenijim predstavnikom na dalmatiskom tlu. Jer svojim znanstvenim radovima iskazao se Karaman srednjem vijeku u Dalmaciji i povjesnikom, i arheologom i povjesnikom umjetnosti.

¹⁵ Ljubo Karaman: *La Dalmatie à travers les âges*. Izdanje Pen Kluba, Split 1933.

Ljubo Karaman: *Dalmacija kroz vjekove u historiji i umjetnosti*, Pomorska biblioteka Jadranske straže, Split 1934.

Ljubo Karaman: *Umjetnost na istočnom Jadranu*, Biblioteka arhiva za propagandu Jadrana, Split 1938.

Ljubo Karaman: *Eseji i članci*, Zagreb 1939.

Ljubo Karaman: *La Dalmatie a travers les âges, son histoire et monuments*, Edition Europa, Zagreb 1944.

Ljubo Karaman: *Pregled umjetnosti u Dalmaciji*, Zagreb 1952.

¹⁶ Ljubo Karaman: *O srednjovjekovnoj umjetnosti Istre*, Historijski zbornik, god. II, br. 1—4, Zagreb 1949.

¹⁷ Ljubo Karaman: *O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji*, Historijski zbornik, god. I, br. 1—4, Zagreb 1948.

Historijski zbornik, god. III, br. 1—4, Zagreb 1950.

¹⁸ Ljubo Karaman: *O potrebi povezivanja arheologa, historičara umjetnosti i historičara u proučavanju ranosrednjovjekovnog perioda sjeverne Hrvatske*, Historijski zbornik, god. IV, br. 1.

¹⁹ Ljubo Karaman: o. c.

²⁰ Ljubo Karaman: o. c., u bilješki 5.

Ljubo Karaman: *Iskopine društva »Bihaća« u Mravincima i starohrvatska groblja*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 268, umjetničkoga razreda 4, Zagreb 1940.

A kao takav, Karaman nije bio samo sklon povezivanju domašaja ovih triju grupa znanosti. On je bio sklon i naporednom služenju njihovim znanstvenim metodama. Od prigode do prigode Karaman se nije čak nimalo trudio da u svojim radovima tome zametne trag.²⁰ A valja nam još jednom posebno istaknuti da je Karaman bio potrebno i višesmjerno i školovan za takav naporedni postupak.

I tako nam je Karaman još i kao mrtav živi putokaz potrebe i koristi postojanja suradnje povijesti, arheologije i povijesti umjetnosti i u budućnosti. Ali nam je nadasve životvorni primjer osobite plodnosti usklađenoga opetovanoga susretanja povijesti, arheologije i povijesti umjetnosti u jedinstvenoj ličnosti.

— O —

Nakon što smo se ovako takli, čini nam se, vjerojatnih izvora Karamana, neka nam bude dopušteno dotaći se još i mogućeg utjecaja Karamana na mlađe povjesničare, arheologe i povjesničare umjetnosti.

Poslije smrti Karamana kao povjesničar umjetnosti opetovano se priznao učenicom Karamanovim jedini Cvito Fisković. No sam Karaman još za života proglašavao je svojim učenicom jedino Anu Deanović. Međutim, pitanje je koliko i tome priznanju treba vjerovati. Jer uz samoga Karamana Aca se najvećim uspjehom okrenula zidnome slikarstvu srednjega vijeka čijem poznavanju i shvaćanju je Karaman od svekolike umjetnosti srednjega vijeka svojim perom najmanje prirodió.

Kao znanstvenik Karaman je svakako bio uzor dostojan nasljedovanja, no kome je Karaman bio baš odgajateljem?

Sebi sklone ljude oko sebe Karaman je rado uvodio prvenstveno u svoje promatranje, svoje razmišljanje i svoje zaključivanje o umjetnosti. Time je neminovno privodio povjesti umjetnosti i druge, ali po tome bi ih i prepuštao sebi samima da povijesti umjetnosti i oni postanu majstori ili joj ostanu samo šegrti. Uvijek su veliki znalci i umjetnosti i znanosti rado postupali tako: svojom, a ne nekom općenitom znanošću ili umjetnošću oblikovali su i druge. Nekog sustava u tome najčešće nisu ni tražili, jer ga nisu ni trebali.

Neutrudiv kao živi razgovornik, iscrpljeni govornik Karaman kao razgovornik o umjetnosti predobivao je i druge za nju. Živo govorenje Karamana o umjetnosti svatko tko je htio mogao je slijediti, jer se Karaman i trudio da ga njegov razgovornik shvati. Ipak nijedan sljedbenik Karamana nikad nije pokušao zabilježiti njegove riječi u umjetnosti, jer mu one tako kao žive riječi naknadno nebi mogle ni koristiti.

Živu riječ Karamana nikad nije uspjela privući sebi ni katedra Sveučilišta. To živahnija svakodnevna katedra njegovim riječima bijaše njegov stol ureda ili kavane. Tko je znao iskreno pričati njegovu stolu, nikad nije odlazio od njega praznoruk, ali ni kao samouk.

Već smo izlanuli da je Ljubo Karaman bio osobit. Nikome od nas nije on bio ni strogi učitelj, ni strogi ravnatelj, pa ni prijatelj strog. Ali svima koji smo ga jednom upoznali, bio je i ostajao Karaman. I Karaman će nam zauvijek i ostati.

Stanko Piplović

WEITERE ANGABEN ZUM WERK DES ARCHITEKTEN
BASILIO MAZZOLI IN DALMATIEN

Der Verfasser publiziert eine Reihe von neuen Angaben über den Architekten Basilio Mazzoli, der zur Zeit der französischen Verwaltung, nach der Gründung des Lyzeums für die Ausbildung von Ingenieuren, an dieser Schule in Zadar als Professor für die Zeichenkunst und Architektur gewirkt hatte. Er beschreibt die pädagogische Tätigkeit Mazzolis, und publiziert Angaben und Entwürfe eines von Mazzoli angefertigten Projekts für das Kasino in Split (in zwei Varianten). Das Gebäude wurden jedoch nicht nach diesem Projekt ausgeführt. Ferner spricht der Autor von einem urbanistischen Projekt zur Regulierung des alten Spliter Kais vor dem Diokletianspalast. Die Ausführung des Projekts war von General Marmont dem Architekten Mazzoli anvertraut worden. Die Pläne sind leider verloren gegangen.

Oto Svajcer

ROMANTISCHE ELEMENTE IN DER MALEREI
H. HÖTZENDORFS

Der Autor stellt fest, daß man fast im gesamten Werk H. Hötendorfs einen Hang zur Romantik bemerken kann, der jedoch am stärksten in den Bildern seiner reifen Jahre zum Ausdruck kommt. Der Autor erwähnt die bezeichnendsten Bilder, um an ihrem Beispiel zu zeigen, daß dieser Teil des Werkes H. Hötendorfs traditionell und geographisch mit der österreichischen und deutschen Malerei der Romantik in Verbindung steht. Das Hauptmerkmal dieser Bilder ist eine Tendenz zur metaphysischen Meditation, zum Träumen und sentimentaler Empfindsamkeit. Durch die Wahl seiner Themen und ihren Interpretation hat H. Hötendorf das Gefühl der Einsamkeit zum Ausdruck gebracht,

und die Flucht vor der Realität in die Erinnerung und in nostalgische Stimmungen. Das Bedürfnis nach dem Ausdruck der Gefühle ist vorherrschend.

Tihomil Stahuljak

ERINNERUNGEN AN LJUBO KARAMAN

Anläßlich des zehnten Todestages von Dr. Ljubo Karaman, eines der größten Kunsthistoriker unseres Landes, nimmt der Verfasser Bezug auf drei seiner Ansprachen, die er aus Anlaß des siebzigsten, fünfundsiebzigsten und achtzigsten Geburtstages an Dr. Ljubo Karaman gerichtet hatte. Im zweiten Teil seines Beitrags unternimmt er den Versuch, anhand der Methode die Karaman bei seinen wissenschaftlichen Abhandlungen zur Anwendung brachte, seine Stellung in der Kunstgeschichte Kroatiens zu unreißen.

Željko Jiroušek

DER KLUB DER STUDENTEN
DER KUNSTGESCHICHTE

Anläßlich des fünfzigsten Jahrestages der Gründung des »Klubs der Studenten der Kunstgeschichte« an der Universität in Zagreb berichtet der Autor über seine Erinnerungen an die konstituierende Versammlung des Klubs (5. Juni 1931), und die erste Jahresversammlung (6. November 1931). Er erinnert sich an Kollegen, die Mitglieder des Aktionsausschusses waren, wie auch an den neuen Verwaltungsausschuß des Klubs. Denn berichtet er ausführlicher über Inhalt und Art der Tätigkeit dieser Studentenorganisation, die eigentlich den Charakter, die Aufgaben und das Wirkungsfeld der später gegründeten Gesellschaft der Kunsthistoriker der SR Kroatien antizipierten.